

İrana Oqtay qızı Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ İNNOVATİV PROSESLƏRİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Ирана Октай гызы Мамедова
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

İrana Oqtay Mamedova
the teacher at Azerbaijan State Pedagogical University

BASIC AREAS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE PRIMARY GRADES

Xülasə: İbtidai siniflərdə təlim prosesinin səmərəliliyinin yüksəlməsində pedaqoji texnologiyalarının mühtüm rolu vurğulanmışdır. Pedaqoji texnologiya təlim prosesinə yeni baxış kimi geniş tətbiq edilmiş, "pedaqoji texnologiya" termini çox geniş istifadə edilmişdir. Təlim prosesində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində onun keyfiyyətini yüksəltmək, dövrün təlim sistemini, daha sonra isə hər hansı bir müəllimin metod və üsullar sisteminin, nəhayət, tərbiyə metodikası və ayrı-ayrı metodları texnologiyası baxımından işlənilmişdir, didaktikada artıq adı çəkilən istiqaməti bildirilmişdir.

Açar sözlər: *ibtidai sinif, pedaqoji proses, pedaqoji innovasiya, pedaqoji texnologiya, interaktiv metodlar, İKT*

Резюме: Важную роль в повышении эффективности учебного процесса в начальных классах сыграли педагогические технологии. Педагогическая технология была широко исследована, как новый взгляд на процесс обучения, и было изучено более широкое использование термина «педагогическая технология». В результате применения новых технологий обучения в учебном процессе, была выявлена, что технология была разработана в дидактике, и чтобы улучшить ее качество, нужно изучить саму систему, а затем разработать методологию и методы для учителя начальных классов.

Ключевые слова: *начальное образование, педагогический процесс, педагогическая инновация, педагогическая технология, интерактивные методы, ИКТ*

Summary: An important role was played by the pedagogical technologies in raising the efficiency of the learning process in primary grades. The pedagogical technology has been widely studied as a new look at the learning process, and the broader use of the term 'pedagogical technology' has been explored. As a result of applying new training technologies in the training process, it has been reported that the technology has been developed in the didactics to improve its quality, and then developed a technologically developed system of methods and methods of any teacher, and finally, methods and methods.

Keywords: *header education, pedagogical process, pedagogical innovation, pedagogical technology, interactive methods, ICT*

İbtidai siniflərdə təlim prosesinin səmərəliliyinin yüksəlməsində pedaqoji texnologiyaların mühtüm əhəmiyyət kəsb edir. Pedaqoji texnologiya təlim prosesinə yeni baxışdır. Təlim prosesində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi nəti-

cəsində onun keyfiyyətini yüksəltmək mümkündür. Belə olan halda təlim prosesi maksimum idarə olunan prosesa çevrilir. Təlim texnologiyaları həm də tədris prosesinin iştirakçılarının fəaliyyətini aktivləşdirilir. "Təlim texnologiya-

si" anlayışı keçən əsrin 50-ci illərindən elmi dövriyyəyə daxil edildi. Təlim prosesinə geniş sistem kimi daxil. Buraya məqsəd, məzmun, prinsip, metod, təşkili forma, nəticəyə nəzarət daxil edildi. Əsas ideya öyrədici texnologiyaları ekranda canlandırmaq oldu.

Yunancadan "techne" və "loqos" söz birləşmələrindən ibarət olan texnologiya terminini "bacarıq", "qabiliyyət", "bilik", "təcrübə", "vərdiş" kimi mənaları verir. "Loqos" şəkilçisi "öyrənmə" kimi tərcümə olunur. Deməli, texnologiya termini bilik və bacarıqlara yiyələnmə mənasında işlənilir.

Q.N. Aleksandrov pedaqoji texnologiyaları aşağıdakı əsaslara görə fərqləndirir:

- məqsədə əsasən təyin edilmiş;
- psixoloji mexanizmə əsasən mənimsəmə;
- xarakterik xüsusiyyətlərə görə elementlərarası əlaqələr;
- təhsilin təşkilatı formalarına görə;
- şagirdlərin idrak fəaliyyətinin idarə edilməsi xüsusiyyətlərinə görə;
- üstünlük təşkil edən metoda görə;
- tədrisin mövcud ənənəvi sisteminin müasirləşdirilməsinin mümkün istiqamətinə görə;
- intellektual proseslərin strukturlarının üstün təşəkkülü əsasına görə;
- xüsusi nəzərə alınmış kompüter texnologiyasına görə.

Hal-hazırda aşağıdakı texnologiyalar geniş vüsət almışdır:

- inkişafda olan tədris texnologiyası;
- aqil fəaliyyətin mərhələli təşəkkülünün nəzəri texnologiyası;
- genişləndirilmiş didaktik vahidlərdən istifadə olunmaqla tədris texnologiyası;
- humanist şəxsiyyət texnologiyası;
- uyğunlaşmış məktəb texnologiyası;
- informasiya texnologiyası və s (1).

Tədrisin müasir istiqamətlərinə bir neçə ümumi əsaslar mövqeyindən baxmaq olar. İ.A. Zimnyanın təsnifatına (7) görə aşağıdakı tədris formaları var:

1. Tədris ədəlinin və tədris olunanın qarşılıqlı əlaqəsinin vasitəsilə yiyələnmə - kontaktlı (tamamli) və distansiyalı təhsil. Birinci formaya işlənilmiş bütün ənənəvi istiqamətlər aiddir, ikincisi - müasir dövrdə yaradılmış texniki vasitələrin köməyi ilə "məsafədən" təhsil aiddir.

2. Düşüncəlilik prinsipi əsasına görə - təcrübəyə yiyələnmə xarakteri ilə əlaqəli təhsil. "Tədris prosesində dərkətmə obyektinə nədir?" sualına cavab vermək vacibdir. Əgər qaydalar, üsullar dərk edilirsə, bu ənənəvidir. Əgər özünü-dərk etmədirsə, müəyyən qaydalarla təbii olan fəaliyyət aqil fəaliyyətin təşəkkül nəzəriyyəsidir. Əgər bu fəaliyyət proqramının, algoritminin dərk edilmədirsə, onda bu, proqramlaşdırılmış algoritmləşdirmə nəzəriyyəsidir. Əgər həlli üçün üsulların, yolların, qaydaların istifadəsi vacib olan problem, məsələnin dərk edilmədirsə - bu, problemli təhsildir.

3. Təhsil prosesinin idarə edilməsi əsasına görə:

- a) idarə etməyə əsaslanan təhsil (ənənəvi təhsil);
- b) idarə etməyə mənimləmənin əsas mexanizmi kimi baxılan təhsil, yəni algoritmləşdirilmiş təhsilə proqramlaşdırılmış aqil fəaliyyətin mərhələli təşəkkülü nəzəriyyəsi.

4. Təhsilin və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqələri (fəaliyyətləri) əsasına görə:

- a) təhsildə əsas mədəniyyət tərzini proyeksiya və layihə fəaliyyətinin təşəkkülü olan təhsil (layihə təhsili nəzəriyyəsi);
- b) intizamli fənn prinsipi əsasına əsaslanan təhsil (ənənəvi təhsil).

5. Təhsilin gələcək fəaliyyətlə əlaqələri əsasına görə - işarə-kontekstli və ya kontekstli təhsil.

6. Təhsilin təşkili üsulu əsasına görə - fəal forma, metod və ənənələri əhatə edən təhsil.

Yeni və qeyri-ənənəvi təhsil metodikaları, üsulları məlumdur və bunlar kifayət qədərdir: aməkdaşlıqda təhsil, dinamik cütlik metodikası, Sokratın tədris metodu, layihələr metodu, kiçik qruplarda tədris və s. Bütün bunlar böyük innovasiya sahəsi yaradır.

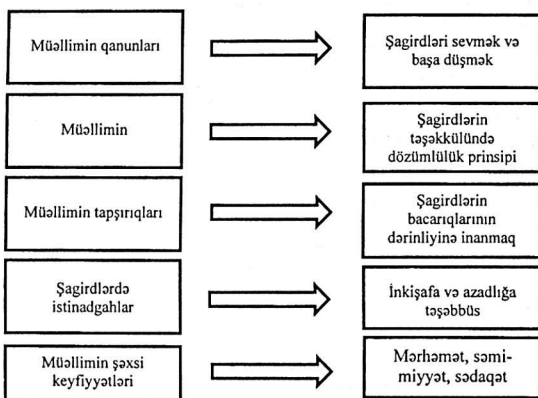
Tədqiqatımız üçün o texnologiyalar xüsusi maraq yaradır ki, onlar ibtidai məktəbdə tətbiq edilir. Novator ideyalarının ən çox məhz ibtidai məktəbdə yaranır və inkişaf edir. Onlardan bəzilərinə baxaq.

Ş.A. Amonaşvili praktikada (təcrübədə) altıyaşlı uşaqlarla aparılan işin məzmunu, prinsipləri və şərtlərini elmi təcrübə əsasında inkişaf etdirən və yoxlamışdır. Onun texnologiyasını humanist şəxsiyyət kimi müəyyən etmək olar (2).

Onun texnologiyası aşağıdakı istiqamətlərdən ibarətdir:

- uşağda şəxsi keyfiyyətlər aşkarlamaqla, onda nəcib insan təşəkkülü, inkişafı və tərbiyəsinə şərait yaradır;
- uşağın qəlbinin və ruhunun nəcibləşdirilməsi (yaxşılaşdırılması).
- uşağın idrak gücünün inkişafı və təşəkkülü;
- geniş və dərin bilik və bacarıq üçün şəraitin təminatı;
- özünütərbiyə tərbiyə ideali.

Cədvəl 1.

Təhsil sahəsində innovasiya prosesləri təhsilin, öyrənmənin predmetinə çevrilir, gələcək pedaqoji reallığı proqnozlaşdırmaq və layihələndirmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir, pedaqoji texnologiyaların təkmilləşdirilməsi, yeni üsul, vasitə və metodların cəmiyəyə başa düşülməsi.

Innovasiya haqqında verilən açıqlamalar innovasiyanın aspektlərini yenilik, tətbiqi xarakter və həcm baxımında əks etdirir. Belə ki, yenilik baxımından innovasiya xaricdən götürülmüş, milliləşdirilmiş elə ideyalar, proseslər və vasitədir ki, onlar bütövlükdə pedaqoji sistemin keyfiyyətcə təkmilləşdirilməsini təmin edir. Inno-

Əməkdaşlıq pedaqogikası ideyasını Ş.A. Amonşvili belə ifadə edir: "Uşağı elə öz tərbiyədə, təhsilində, tədrisində, təşəkkülündə öz könlü və maraqlı silahdaşı, əməkdaşı, hamfikri etmək onu pedaqoji prosesin bərabərhüquqlu iştirakçısı, bu proses və nəticə zamanında qayğıkeş və məsuliyyətli etməkdir" (51, s. 48).

Ham xarici, ham da Azərbaycan tədqiqatçıların problemlə bağlı fikirlərini aşağıdakı cədvəldə ümumiləşdirə bilərik:

vasiya tətbiq olunarkən təhsil sisteminin daxili imkanları nəzərə alınmalıdır.

Hazırkı texnologiyanın konseptual vəziyyəti aşağıdakı mövqələrdən ibarətdir:

- şəxsi yanaşma, əməkdaşlıq pedaqogikası;
- uğur – uşaqların təhsildə inkişafında;
- səhvlərin xəbərdarlığı, onlarla işləmək deyil;
- tədris materialının məzmununun ardıcılığı, sistemliliyi (müntəzəmliyi);
- qiymətləndirmə, hər kəs üçün biliklərin əldə edilməsi;
- bilən şagirdəndən bilməyən şagirdə;

İbtidai sınıflarda innovativ proseslərin inkişafının əsas istiqamətləri

- təcridcən tam müstəqilliyə.
- Təhsilin müasir təcrübəsinə əhəmiyyətli təsir göstərən daha mühüm istiqamət və ibtidai məktəbdə çox geniş yayılmış inkişafda olan tədrisdirdir.
- İnkişaf etdirici təhsilin metodiki üstünlüklərini L.S. Vıqotski aşağıdakı kimi şərh etmişdir (4):
- psixi inkişafın hərəkətverici qüvvəsi haqqında anlayış;
- ən yaxın inkişaf və yaş yeniliklərinin (yenitörəmələrinin) əhatə kateqoriyası;
- inkişafın gedişindəki qeyri-bərabərliyi və böhran mərhələləri haqqında fikir;
- interiorizasiya mexanizmi anlayışı;
- inkişafın sosial vəziyyəti haqqında anlayış;
- təhsilin fəaliyyət xarakteri haqqında təsvir;
- psixikanın inkişafında işarə iddiası konsepsiyası;
- idrakın sistemli-məna quruluşu və inkişafı haqqında fikir.
- V.V. Davidov və D.B. Elkoninin inkişaf edən təhsil konsepsiyası şəxsiyyətin əsası kimi yaradıcılığın inkişafına yönəldilib və bu sistemin aprobasiyası, inkişafı hal-hazırda da davam edir.
- V.V. Davidova (6) görə empirik və nazari ümumiləşdirmələrinin fərqi:

Fərqin meyarları	Ümumiləşdirmə	Nazəri ümumiləşdirmə
Təfəkkürün ümumi xarakteristikası	Formal - məntiqi (düşüncəli)	Dialektik (şüurlu, düşüncəli)
Təfəkkür prosesinin ümumi istiqamətliliyi.	Xüsusiyyətlər ümumiyyətlə (konkretə doğru) – induksiya	Ümumidən xüsusiyyətlərə (təfəkkürün nazəri konkretə doğru) – deduksiya
Aparıcı müfəkkir prosesi	Müqayisə, tutuşdurma	Nazəri təhlil
Ünsiyyət əsasında olan ilk obyektlərin sayı	Çox obyekt	Bir obyekt
Xarakterik xüsusiyyətlər	Zahiri, həssas mənimşəkilənlər (başda düşüncələr)	Daxili, gizli
Əlamətlər əsasında baş verən ümumiləşdirmələr	Ümumiləşdirilmə, formal-oxşarlar	Əhəmiyyətli, genetik mənə
Konkretləşmə prosesinin məğzi	Misallar, illüstrasiya seçimi	Ümumidən xüsusiyyətlərin (nəticə) çıxarılması

Hazırda ibtidai məktəbdə şəxsiyyətyönlü təhsil modeli geniş vüsət alıb.

Bu layihənin yaradılması üçün ilkin şərtlər L. S. Vıqotskinin nəzəriyyəsinin əsas məqamları, D.B. Elkoninin (8), V.V. Davidovun (5), A.V. Zaporozovun inkişafda olan təlimin elmi ideyaları, A.M. Pıskalonun, İ.V. Vınogradovun perspektivli ibtidai məktəp konsepsiyası olmuşdur (3).

Əsas konseptual fikirlər (müddəalar): layihələr, XXI əsrin ibtidai məktəbi.

1. Məktəblərin tam harmonik inkişafı, ümumi bacarıqlarının, hər kəsin fərdi bacarıqlarına xas eruditsiyanın formalaşması;

2. Elementar mədəni fəaliyyətin inkişafı, tədris məsələsinin qəbul etmə biliklərinə yiyə-

lənəmək, kontrol (nəzarət), özünə nəzarət, qiymət və özünə qiymət aparmaqla tədris əməliyyatlarını müəyyən etmək.

3. İdrak mədəniyyətinin və idrak maraqlarının səviyyəsini müəyyən edən özünütəhsilə hazırlığın formalaşması.

Kiçik məktəblərin inkişafını müəlliflər belə başa düşürlər:

- inkişaf – bu öz biliyini qeyri-standart vəziyyətlərdə istifadə etməyin təşəkkül tapması bacarığıdır;

- inkişaf – bilik əldə etmək, tədris məsələlərinin quruluşunun ümumi bacarığını, məktəblərin hipotezi qurmadı, dəlilləri həyata keçirmək axtarışında inisiyativ, istənilən məsələni ya-

radıcı surətdə yerinə yetirmək istəyini müəyyən etməyin təşəkkül tapmış bacarığıdır;

- öz biliksizliyini dərk etmə, buraxılmış səhvlərin, öz fəaliyyətinin nəticələrini etalonla müqayisə etməyin səbəbini tapmaq, tədris məsələlərinin proseslərinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsində müstəqillik bacarığı;

- bu psixi proseslərin yüksək (yaş imkanlarına müvafiq) səviyyəsidir: təxəyyül, təfəkkür, əlaqəli nitq və s.

Kiçik məktəblinin belə inkişaf səviyyəsini əldə etmək üçün müəlliflər real təlim nəticəsi kimi aşağıdakı ideyaları reallaşdırmağı təklif edirlər:

- Təlimi kiçik məktəblinin psixoloji xüsusiyyətlərini və imkanlarını nəzərə alaraq qurmaq;

- Hər fənnin öyrənilmə metodikasını uşağın mənəvi və emosional mədəniyyətini təkmilləşdirməklə onun ümumi inkişafına, tədris fəaliyyətini formalaşmasına oriyentasiya olunub.

- Təlim fərdi irəliləmə tempini nəzərə almağa, yaranmış çətinlikləri təshih etməyə, onun bacarıqlarının dəstəklənməsini təmin etmək imkan verən qiymətləndirmə əsasında qurulur, şagird istənilən məsələni özü həll etməyi öyrənə bilər, lakin müxtəlif dövrlərdə. Aparıcı me-

todları birgə müzakirə etmək, fikirləşmək, axtarış, kəşf etmədir.

Müasir ibtidai məktəbin xüsusiyyətləri ətraf mühit və cəmiyyət haqqında biliklərin inteqrasiyasıdır. Psixoloqların qeyd etdikləri kimi, uşaqlarda erkən predmetlərarası sərhədlərin olmasından dağılmış aləm formalaşır, buna görə də iki-üç predmet birləşməsi və ya mövzuların birləşdirilməsi əsasında qurulmuş inteqrasiya edilmiş kurslar yaranır.

Problemə elmi yeniliyi. Pedaqoji təmayüllü ali və orta ixtisas təhsili ocaqlarında istifadə olunan innovasiyaları ümumiləşdirmək, təsnifatını aparmaq, qruplaşdırmaq, istifadə metodikasını göstərmək, innovasiyaları müqayisəli təhlil etmək tədqiqatımızın yeniliyidir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Ümumiləşdirilmiş tədqiqat materiallarından pedaqoji təmayüllü ali və orta ixtisas təhsili ocaqlarının tələbələri, magistrantları, həmçinin müəllimləri də seminar və müəllim hazırlıq materiallarının, məşğələlərinin hazırlanmasında istifadə edə bilərlər.

Problemə aktuallığı. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin innovativ pedaqoji fəaliyyətə hazırlanmasına dair innovasiyaların tətbiqinin, onların nəzəri anlayışlarının və praktiki tətbiq etmək bacarıqlarının formalaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Александров Г.Н., Дзарасов А.А., Науменко А.И. Основы теории педагогических систем и педагогических технологий: Учебное пособие; Северо-Осетинский государственный университет Владикавказ: СОГУ, 2001.
2. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. М., 1996.
3. Виноградова Н.Ф. Начальная школа XXIV. Издательство Вентана-Граф.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. // Под ред. Давыдова В.В.
5. Давыдов В.В. Развивающее обучение. М., 1989.
6. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М., 1996.
7. Зимняя И.А. Педагогическая технология. Ростов-на-Дону, 1993.
8. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. М., 1974.

E-mail: Elchin_mamedazade@hotmail.com
 Rəyçilər: ped.ü.elm.dok., prof. F.A. Rüstamov
 dos.Y.T. Rzayeva
 Redaksiyaya daxil olub: 13.12.2018.